

YAŞAM KÜLTÜRÜ OLARAK KIR KONUTU ÇEVRESİ: ARTVİN ÖRNEĞİ*

*Zehra EMİNAĞAOĞLU***

*Sonay ÇEVİK****

ÖZET

Kırsal yerleşmeler yaşayanlarının ihtiyaçlarına yanıt veren, doğal çevre ile uyumlu, kültürel değerleri önemseyen yerleşmelerdir. Doğal kaynakları, tarımsal faaliyetleri, rekreasyon etkinlikleri, sosyal-kültürel yapısı, konutu ve diğer birimleri ile bir bütün olarak, tarihi süreç içerisinde, mimari kültürümüzün oluşumunda önemlidir. Günümüzde farklı koşullar altında değişim geçiren bu yerleşmelerin belgelenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünde katkılar sunabilecek kırsal mimari ilkelerinin, neden-sonuç ilişkileri ile ortaya konulması gerekmektedir.

Artvin, bulunduğu konum ile Doğu Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi arasında fiziksel ve kültürel açıdan geçiş bölgesi olmuş; yöre halkı, doğal çevre ve kültürel zenginliklerini kırsal mimari geleneğine yansıtarak, yöreye özgü bir yapı çeşitliliği oluşturulmuştur. Bu özgün kır mimarisi bölgedeki yeni yatırımlar (baraj, hes yapımı, yeni yapılaşmalar) gibi gelişmeler sonucunda zarar görmekte ve yok olmaktadır. Konut çevresine ait yerel verilerin, yaşam kültürünü yansıtan mesajların anlaşılması ve günümüzde değerlendirilmesi amacı ile söz konusu bölge araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Çalışma kapsamında yerel verilerin konut çevresindeki yapılar ve alan kullanımı açısından değerlendirilmesi irdelenmiştir. Araştırmaya ait materyaller alanda yapılan tespitlerle elde edilmiştir. Çalışmada yaşam kültürünü yansıtan, konut çevresindeki yapılara ilişkin malzeme ve strüktür, kullanım, konum bilgileri verilerek; konut çevresindeki konumları, konuta mesafeleri, alt mekan oluşumları, dizimsel ilişkileri iki boyutlu ve üç boyutlu grafiksel analizlerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bölgedeki yaşam kültürünü yansıtan mimari yapının tespiti ve gerekliliklerin ortaya konulması, kaynak oluşturmak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal yerleşmeler, kırsal konut, köy, Artvin.

* Bu çalışma “Kırsal Yerleşmelerde Dış Mekân Organizasyonu-İlgili Politikalar ve Değerlendirmeler”, isimli yayınlanmamış doktora tezinden güncellenerek üretilmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, El-mek: zeminagaoglu@artvin.edu.tr

*** Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü, El-mek: sonay@ktu.edu.tr

CULTURE OF LIFE IN RURAL HOUSE ENVIRONMENT: THE CASE OF ARTVİN

STRUCTURED ABSTRACT

Rural settlements are the settlements that meet the requirements of local people considering cultural values important, combining them with nature, being harmonious with land form and local climate. They are important for the creation of architectural culture amalgamating (unifying) natural environment with the agricultural activities, recreational activities, social forms, and houses and their related buildings within historical process (course). In these days, places is changing with effects of different condition, so we have to contribute rural architecture principles and produce reason-result relation to provide sustainability and certification of these places.

This study mainly gives information about the understanding estates and around of it area usage, provide form-ground interaction to bring out textural characterization. We also would like to provide functional solution residential and residential border. Moreover, this study shows to residential neighbourhood all units structural specialize, usage aims, and compare distance with residential then evaluate optimum location.

The location of Artvin, is between the eastern Black Sea and the North Eastern Anatolia Region is the physical and cultural transition region. Natural environment and cultural riches of the locals reflect the rural architectural tradition created a structure unique to the region diversity. This unique rural architecture, are suffered and disappear with effects of new investments in the region (dam, hes, the new constructions etc. For this reason, for evaluation of the local data in the housing and environment are selected the villages of Artvin.

In this regard, minimum two maximum four villages are chosen each town in this region. Moreover, 22 villages were identified and the sustainability of traditional rural settlements and characteristic of these areas has chosen. The data obtained through area study were determined according to the architectural measures and observations conducted at the site in the determined settlement group and these were evaluated according to environmental data together with plans, drawings on sections, and appearance. Photos and video films are used in the relieve studies conducted in the region. The visual data obtained from the field were analyzed and examined with the help of graphical analysis, visual analysis techniques.

Plan drawings were evaluated with fullness – emptiness analysis according to figure – ground technique. The continuity in the serial form and the inter – relation of the buildings near the house were investigated in space organization of the house and its environs. Statute mile to house of builds were analyzed by comparing between the districts and builds and shown graphically. According to field usage the distance of the unit from the houses are categorised, compare and contrast each other and town by town with graphical analysis.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

This study shows to, usage of village house and around of it can change as a result of productivity of region and these functions can give us general construction of countryside life-style. Houses of these villages complete each other with its cultural and natural beauties, moreover each houses, which has got same function with others can be identified with their name, shape, size and location. These buildings are determined hayloft, warehouse, storage-Serander, fountain, storage-nalya, oven, mill and toilets. We also give information about the materials, functions and location of houses.

The usage of residential neighbourhood form as a result of economic activities and these activities gives information about the main body of rural living. The usage area is usually composed with barn, hay-barn, storeroom and green Wall, slope, fence can strict the housing area. All of these factors can change topography and scale of area, they also change village by village. Residential in plan, forms group with units (warehouse, hay-barn, storeroom) density of all these units can increase and decrease as a result of number of residential. These units can be differentiating with place organisation function and scales. These units are different with the function and size from each other and form a very small spaces with residential space in the organization. In settlements residential usually take attention with size and location. Units mission in residential generally restrict area and create private site for residential owners. These private sites allow to users to cooking, vegetable-fruit drying, storage etc.

Between residential we can generally see common areas to provide services. Residential entrance opens into this field and there are animal congregate, cooking place, warehouse, and fountain in this common area. Arhavi, Hopa and Borcka storage are provided with Warehouse, which is called "Serender" on the other hand it is called in Savsat and Ardanuc warehouse. All of these units are located in about ten meters. Warehouse also has inside the house.

The people, who lives in rural area are integrated their life to nature, that kind of place we cannot find yard and courtyard. Villages border do not careful about privacy. Closed houses usually are formed by relatives. Border of houses usually identified with fences, shrubs, trees, slope and natural elements. Male and female work together farm and also use common areas in front of the house commonly.

Barn, which is categorised the unit of village houses, are formed the nearest place around the garden. Furthermore, we can see these barns on the ground floor of the houses, for the advantages of heating-up temperature of house. The ranges of these barns are usually designed 5 meters around the house, but sometimes this distance can be reach 30 meters. Houses and units of houses forms group between them and the density of these groups can change with the density of houses. If number of houses increase, density of units will increase similarly. As a result of graphical analyses, syntagmatic identity in site organisation determines the unit of houses. The unit, which can change according to their function and size are formed closure with houses and they are form sub-place with syntagmatic sustainability. The syntagmatic sites, which are located along the road and river, can refer the local identity according to their scale, shape, function. Around of

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

houses, front site each houses, common usage, entrance of houses with their hierarchical variance and their relation present to experienced location to users. Open spaces, which are designed in rural settlements, are designed as a result of physical and socio-cultural vital necessities and it also have to satisfy to local people with their multi-functionality.

Key Words: Rural settlements, rural house, village, Artvin.

1. Giriş

İnsanlar yeryüzünde kendilerine uygun yaşam alanlarını rastgele seçmemişlerdir. İnsan yaşamı için elverişli doğal koşullara sahip alanlar ökümen alanlar olarak ortaya çıkmıştır (Güzel, 2013, s.572). Bu alanların çevre karakterini insan-çevre-kültür ilişkilerinin ışığında, doğal ve kültürel çevre bileşenlerine bağlı olarak açıklamak gerekmektedir. Çevre karakteri bir çalışmada topoğrafya ve iklime bağlı olup, tarih boyunca arazi kullanılışı ile gelişmiş, çevre kalitelerinin görünen biçim, doku, renk özellikleri ile çevre içindeki özgün birlikteliklerinin ürünü olarak anlatılmaktadır (Yürekli, 1977). Doğal kaynak kalitelerinin yanında, malzeme, renk, form, cephe düzeni, çatıları ile benzeyen, bulundukları fiziksel çevreye, kültürel yapıya göre farklılaşan yapılar ve bunların bir araya gelişi yerleşmeye tanınabilir olma özelliği katmakta, kırsal yerleşme karakterini oluşturmaktadır. (Eminağaoğlu 2004, s.16; Eminağaoğlu ve Çevik 2005, s.72).

Kırsal yerleşmelerin yapısal strüktürünü büyük ölçüde arazi biçimi ve kültürel yapı etkilemekte; birkaç konut ve bunların eklentilerinden başlayıp, konut sayısı ve birimleri artarak genişlemekte, bir araya gelişi biçimleri farklı tip yerleşmeleri (toplu, dağınık, dizi, grup gibi) oluşturmaktadır. Kırsal, ekonomik faaliyetlere göre yerleşmeler tarım köyleri, balıkçı köyleri, maden köyleri, oduncu köyleri, (orman içi köyler), pazar köyleri gibi isimler almakta; her köy, faaliyet alanlarına göre farklı mekansal özellikler sunmaktadır (Tümertekin ve Özgüç 1997, s.369).

Kırsal yerleşmelerde görülen halk mimarisi, daha çok işlevsel kaygıların ve rasyonel çözümlerin görüldüğü; ev, ambar, samanlık, köyodası, çeşme, kuyu, türbe, değirmen, cami, mescit gibi anıtsallıktan uzak; yapıları itibarıyla içerisinde yer aldığı iklim, coğrafya ve doğa ile uyumlu eserleri kapsamaktadır. Herhangi bir mimari eserin halk mimarisi kategorisi içerisinde yer almasını sağlayan ölçüt onun adı, tipi, büyüklüğü ya da fiziki olarak bulunduğu yer değildir. Ölçüt, o yapının üretilmesi sürecine hâkim olan felsefi düşünce ile yaratıcılarının dünyaya bakış açısıdır (Davulcu, 2013, s.1021). Yerel verilerle biçimlenmiş geleneksel konutun, kişilerin psiko-sosyal ve kültürel gereksinimlerine daha uygun bir yaşam sunduğu ifade edilmektedir (Karagülle ve Demir 2010). Bu bağlamda, kırsal yerleşmeler coğrafi konumları, biçimlenişleri, yapı karakterleri, dış mekan kullanımları ile genellikle özgün karakterler sergilemektedir. Bulundukları bölgenin genel karakteri, kültürel yapısı, tarihi geçmişi hakkında bilgi veren kırsal yerleşmeler yöresel kimlikleri ile önemli kültür belgeleridir.

Cumhuriyetle birlikte kırsal yerleşme biriminin en büyüğü olan köyler kalkınmanın dayanacağı temel mekanlar olarak tasarlanmıştır (Dicle, 2012, s. 861). Fakat beklenen ve istenen çağdaş düzeye ulaşmada kırsal bölgelerin kentleşme sürecinde yaşanan sorunları yaşamaması için gerekli önlem ve kararların alınması, diğer bütün faaliyet alanları (tarım, hayvancılık, rekreatif etkinlikler) ile beraber mimari alandaki sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Söz konusu bölgelerin gelişimindeki olumsuzlukların önüne geçilmesi için yapılacak rehber çalışmalar, hem yöre halkı, hem yerel yönetimler için önemli bir kaynak niteliğindedir (Own, 1998, ss. 360-361; Eminağaoğlu ve Çevik; 2007, ss.158-159). Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından, kırsal yerleşmelerde yöresel mimari değerlerin korunmasına katkı sağlayacak olan rehber kitapların oluşturulması çalışmaları başlatılmıştır (Ersoy, 2011).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Bu çalışmada, Çoruh Nehri üzerinde kurulan barajlar sebebiyle yok olan kırsal yerleşme geleneklerinin ortaya konulması bakımından Artvin İli köyleri seçilmiştir. Doğal çevre ve yaşam kültürü bağlamında, kır konutu çevresindeki birimler ve mekan oluşumları değerlendirilmiştir. Artvin İli sahil ve iç kesimde kalan ilçelerindeki kır konutları ve çevresindeki birimler yapı malzemesi, yapı tarzı ve fonksiyonları bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilikte, farklı topoğrafik çevreler ve ekonomik faaliyetlerin önemli bir yeri vardır. Bölgenin sahil kesimi (Hopa, Arhavi İlçeleri) Karadeniz Bölgesi'nin özelliklerini yansıtırken, iç kesimlerde (Borçka, Murgul, Şavşat, Yusufeli İlçeleri) birbirinden farklı doğal çevre ile uyumlu, özgün fiziksel çevreler görülmektedir.

Araştırma kapsamında konut çevresindeki alan kullanımlarında, yerleşmelerin dokusal niteliklerini ortaya çıkarmak için plan düzleminde binaların kapladığı alanın boş alanlara olan durumları irdelenecektir. Köylerde seçilen örnek yerleşme gruplarına dönük şekil-zemin yaklaşımındaki doku analizleri, doluluk boşlukların nasıl düzenlendiğini anlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda konu; mekan organizasyonlarındaki dizimsel süreklilik ve ilişkiler yaşam kültürü kapsamında irdelenecek, dizimsel kimlik değerleri değerlendirilecektir. Konut yakın çevresindeki yapılarla sınırlanan işlevsel alanlar arasındaki ilişkiler irdelenerek; dış mekan organizasyonuna dönük sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışmada; konut çevresindeki birimlerin yapısal özellikleri, kullanım amaçları, konuta mesafeleri karşılaştırılarak, uygun konumları değerlendirilecektir.

2. Materyal ve yöntem

Araştırma kapsamında veri elde edilecek kırsal yerleşim birimi “köy” yerleşmeleridir. Bölgede her ilçeden en az iki, en fazla dört köy seçilmiştir. Toplam 22 köyde gözlemler yapılmış ve geleneksel kır yaşamının sürdürüldüğü, yöreye özgü yerleşim karakterini yansıtan örnek yerleşim birimleri seçilmiştir.

Alan çalışması yöntemi ile elde edilen veriler, belirlenen yerleşim gruplarında, yerinde yapılan mimari ölçüm ve gözlemlere dayalı olarak tespit edilmiş; bunlar plan, kesit, görünüş gibi çizimlerle ifade edilerek, çevresel verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Bölgede yapılan röleve çalışmaları fotoğraf, kamera çekimleri gibi görsel araçlar ile desteklenmiştir.

Plan düzleminde yapılan çizimler, şekil-zemin tekniğine dayalı, doluluk – boşluk analizleriyle değerlendirilerek; konut yakın çevresinin mekan organizasyonundaki dizimsel süreklilik ve ilişkiler etkileyen faktörler altında irdelenmiştir. Alan kullanımına ilişkin elde edilen konut çevresindeki yapıların konuta mesafeleri ve kullanımları, yapıların kendi aralarındaki karşılaştırmalı değerleri grafiksel analizlerle verilmektedir.

2.1. Alanın tanıtılması

Bu çalışma Artvin İli köylerini kapsamaktadır. Artvin İli Doğu Karadeniz Bölgesi'nin doğusunda yer almakta, kuzeyde Karadeniz ve Gürcistan, doğuda Ardahan, batıda Rize, Güneyde Erzurum ile sınırlanmaktadır (Şekil 1). İlin denize kıyısı olan Arhavi, Hopa ilçeleri, daha iç kesimlerde ise Murgul, Borçka, Ardanuç, Yusufeli, Şavşat ilçeleri bulunmaktadır. İlin her ilçesinin farklı topografyasının yanında dağlık, ormanlık, deniz gibi farklı doğal kalitelere sahip olması doğal ve yapısal çeşitliliği de beraberinde getirmektedir.

Artvin İlinin yüzölçümü 736.700 ha. (7 367 km²) olup, mevcut arazinin; % 24'ü kültür dışı arazi (176.808 ha), % 53'ü orman arazisi (390.453 ha), % 14'ü mera, yaylak ve kışlak (103.138 ha) ve % 9 tarım arazisinden (66.303 ha) oluşmaktadır. Ülke geneli ile karşılaştırıldığında Artvin İli arazi varlığının büyük bir kısmını orman arazilerinin (% 53) oluşturduğu görülmektedir (“Artvin İl Özel İdaresi Stratejik Planı”, 2010, s.24). Araştırma alanı, topoğrafik yapısı ile oldukça engebeli bir

bölgedir. Bölgedeki köylerin genelinde tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Fakat genellikle sarp kayalıklar ve derin vadilerin yer aldığı bölgede tarıma elverişli arazi azdır. Teraslar halinde düzenlenen toprakta sebze ve meyve yetiştirilmekte, sahil ilçelerinde fındık ve çay tarımına önem verilmektedir.

Şekil 1. Artvin İli'nin coğrafi konumu

3. Bulgular ve değerlendirme

3.1. Konut yakın çevresindeki yapılar

Araştırma kapsamındaki bölgede konut tasarımı, deneyimlere bağlı kalınarak çevre koşullarına ve ihtiyaçlara çevresi ile bir bütün olarak karşılık vermektedir. Köy konutunun çevresindeki alan kullanımı bölgenin üretim faaliyetlerine göre değişmekte; evin çevresindeki fonksiyonlar kır yaşamının genel yapısı hakkında bilgi vermektedir. Konut, çevresindeki yapılar ile bir bütünü oluşturmakta; hemen her köyde aynı fonksiyonlu bu yapılar; isim, biçim, büyüklük, konum gibi farklılıklar göstermektedir.

Samanlık-Merek: Hayvanların kışın beslenmesi için gerekli olan ot, saman gibi ürünlerin depolandığı yapılardır. Samanlıklar ahırın üst katında olabildiği gibi, konut ve ahırdan belli mesafe uzaklıkta tek başına da yer alabilmektedir. Tek başına olduğu konumlar genellikle, ahırın konutla birlikte tasarlandığı çözümlerde görülmektedir. Sık dokulu yerleşmelerde edinilen deneyimlerden yangın tehlikesi göz önünde bulundurularak yerleşme bölgesinde uzakta yer almaktadır. Konumu ne olursa olsun malzeme her zaman ahşaptır. Ahşap, üst üste bindirme şeklinde yığma sistemde uygulanmaktadır (Şekil 2). Bu yapıların önünde ürünün toplanması, gerektiğinde havalandırılması için uygun büyüklükte açık alanlar bırakılır; buralara “harman” denilmektedir. Harmanlar kurutma, ürünün bir araya toplanması, buğday işlemenin yanında, düğün, nişan gibi özel törenlerinde yapıldığı çok işlevli alanlardır.

Şekil 2. Samanlık-Merek ve Ahır Görüntüleri

Ahır: Hayvanların barındığı yapılardır. Bazı bölgelerde konutun yaşama katının alt katında yer alırken; bazı bölgelerde konuttan ayrı olarak, genellikle samanlığın alt katında bulunmaktadır. Ahır özellikle soğuk bölgelerde ısı kazancı sağlamak ve yakın olmak amacı ile yaşama katının alt katında yer alır. Şavşat'ın köylerinde görülen bazı örneklerde ahırın olduğu katta, kışın yaşamak amacıyla kış odaları düzenlenmiştir. Bu yapılarda ahırın toprak ile temas ettiği arka duvarlarında malzeme olarak taş tercih edilmekte ve taş kabaca işlenmiş moloz taş şeklinde yığma sistemle uygulanmaktadır. Diğer cephelerde, özellikle ağacın bol olduğu Şavşat yöresinde genellikle yığma ahşap uygulamalar görülmektedir (Şekil 2).

Ambar: Depolama birimi olarak ambarlar kır yaşamı için önemlidir. Ambarlar daha çok tahıl ürünlerinin depolandığı alanlar olarak bilinmesine rağmen, kurutulmuş yiyeceklerin, kış için dayanıklı meyvelerinde saklandığıda görülmektedir. Konutun içinde yer aldığı gibi, ihtiyaca göre konut dışında da bulunmakta ve genellikle serin olması bakımından kuzeyde yer almaktadır. Yapımında ahşap malzeme yığma tekniği ile uygulanmaktadır. Bir depolama birimi olan ambarların konut dışında bir yapı olarak yer almaları daha çok Şavşat, Ardanuç, Yusufeli gibi iç kesimlerde yer alan ilçelere bağlı köylerde görülmektedir.

Serander-Nalya: Yiyeceklerin saklandığı ve depolandığı yapılardır (Şekil 3). Serander, sahil kesimi ilçeleri Arhavi ve Hopa ile Borçka ve Murgul'da görülmektedir. Bu yapılar depolama ve saklama işlevinin yanında, kazandırdığı alt mekanlar ile konut çevresindeki kullanım alanlarına katkıda bulunmakta, ayrıca yerleşmelerin silüet görünüşlerinde görsel çekicilikleri dikkat çekmekte ve belirleyici / tanımlayıcı olmasını sağlamaktadır. Nalya ise, daha çok iç kesimlerde depolama birimlerine verilen isimdir. Direkler üzerinde yükseltilerek yapılan bu yapılar genellikle seranderden daha alçak ve küçük yapılardır. İçerisinde insanın dolaşım alanı yoktur. Daha çok mısır kurutmak ve saklamak için kullanılmaktadır. Yapımında ahşap malzeme, yığma tekniği ile uygulanmaktadır.

Serander-nalya toprağın neminden korunmak ve hava sirkülasyonundan yararlanmak amacı ile yerden direkler üzerinde yükseltilmektedir. Direklerin yapı ile birleştiği noktadaki ahşap veya metal halkalar, yapıyı bu yolla gelecek hayvanlardan korumak içindir. Seranderlere seyyar merdivenlerle ulaşılmaktadır (Şekil 3). Yapının bütününde ahşap malzeme kullanılmaktadır. Bazı bölgelerdeki seranderlerde, ahşabın uygulandığında görülen ince detayların bu yapıya verilen önemin bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Şekil 3 Serender Örnekleri

Çeşme: Her yerleşme grubunda en az bir çeşme mutlaka bulunmaktadır. Günümüzde su ihtiyacının konut içinde karşılanması ile çeşmelerin kullanımı azalmakta; bazı yerleşmelerde suyu akmayan çeşmeler görülmektedir. Çeşmelerin hayvanların su içtiği bölümüne “kürün” denilmektedir. Geçmişte ahşap olan kürünlerin günümüzde betonarme uygulamalarına rastlanmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Çeşme ve kürün örnekleri

Ocaklık-odunluk-Fırın: Konut çevresinde bazen üstü örtülü etrafı açık, yarı açık bir mekan olarak, bazen de bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu birimlerde pekmez, kışın tüketilmek üzere elma, armut gibi meyvelerin kaynatılarak yapıldığı bir konserve türü olan furuç pişirmek için uygun ocak bulunur. Bir bölümü de odunluk olarak kullanılan bu birimlerde ayrıca hamur açılmakta, kışlık yiyecekler hazırlanmaktadır.

Fırın bazı yerleşmelerde konuta yakın ayrı bir birim olarak bulunabildiği gibi, ocaklık içinde de yer alabilmektedir. Genellikle ekmek pişirmede kullanılmaktadır.

Değirmen: Buğday, mısır gibi tahıl ürünlerinin işlenip un haline dönüştüğü yapılardır (Kantar, 1998), Şekil..... Suyun hareketine bağlı mekanik bir düzen ile çalışmakta; günümüzde köylerde gelişen teknolojik imkanlar ile elektrik ile çalışanları da görülmektedir. Her köyde bir değirmen mutlaka bulunmaktadır. Yusufeli gibi akarsu zenginliği olan bölgelerde her konut grubunda, bazen de konuta özel değirmenler mevcuttur. Yapımında ahşap malzeme kullanılmaktadır (Şekil 5).

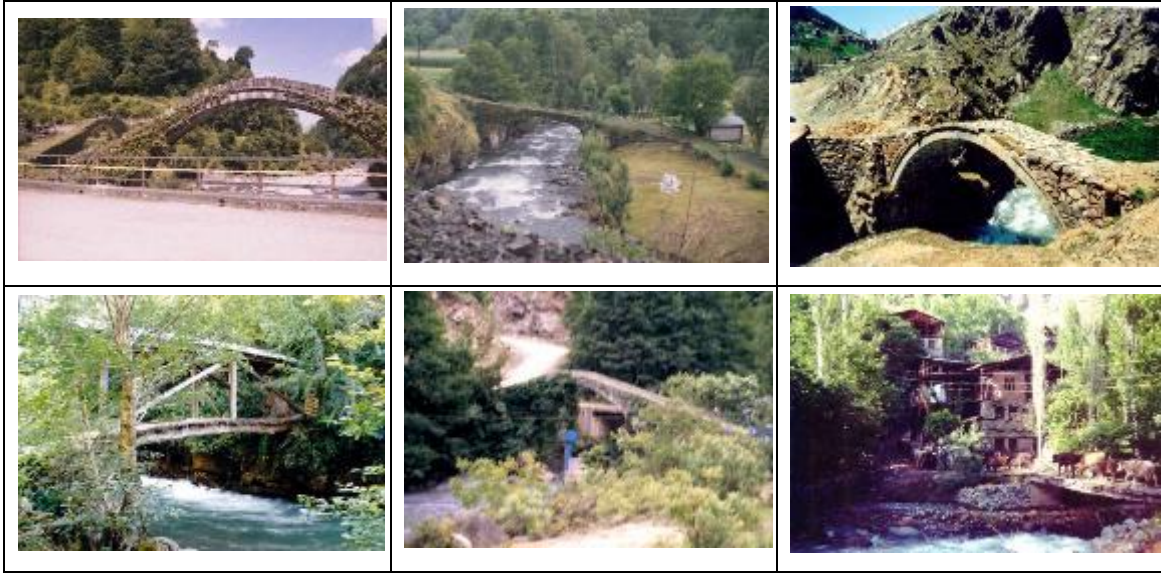
Şekil 5. Değirmen Örnekleri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Kümes-pin: Konutların girişlerindeki merdiven altlarında, ambarların altındaki boş alanlarda, ahır bitişiğinde, arka bahçelerde yer almaktadır. Yüksekliğinin çok olmaması (genellikle bir metreyi geçmez) yer seçimini kolaylaştırmakta, alan kaybını ortadan kaldırmaktadır. Yapımında kullanılan malzeme yörede en kolay temin edilen malzemedir.

Köprü: Dere ve akarsuların bolca olduğu köylerde köprüler sıkça görülen yapılardır. Dere vadisi boyunca uzanan yerleşmelerde konutların akarsuyun diğer yanındaki yol veya diğer yerleşmelerle ilişkisini sağlamak için bazen çok sade basit strüktürlü, bazen de daha gösterişli köprüler yapıldığı görülmektedir. Araştırma sırasındaki gözlemlere dayanarak büyük akarsular üzerinde yapılan ve ana yol boyunca görülen köprülerin daha gösterişli olduğu söylenebilir. Köprülerde yapım malzemesi olarak ahşap ve taş kullanılmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Köprü Örnekleri

Tuvalet: Tuvalet ister konut içinde olsun, isterse konut dışında mahremiyet anlayışı ile zor konumlanmaktadır. Yaşam kültüründeki mahremiyet tuvaletin yer seçiminde çok açık görülmektedir. Yapı içerisindeki konumu balkon ile ilişkilendirilmekte, balkondan tuvalete ulaşılmaktadır. Şavşat'ta bu birimler tamamen gizlenmek amacı ile göz mesafesinden çıkarılmıştır. Bu bölgede, konutun balkonun altına asılı konumdaki tuvaletler, ilginç görüntüler ortaya çıkarmaktadır. Çalışma kapsamında bazı köylerde ve ağırlıklı olarak Yusufeli'nde tuvalet, konutun dışında fakat konuta yakın bir konumda bulunmaktadır.

3.2. Konut yakın çevresi mekan organizasyonu

Kır konutu, şehir konutlarından farklı olarak yan birimleri ile bütün olarak ele alınmakta; konut çevresi kullanımı bölgenin ekonomik faaliyetlerine göre değişmekte ve bu faaliyetler kır yaşamının genel yapısı hakkında bilgi vermektedir. Konut çevresindeki kullanım alanı ahır, samanlık, serander gibi yapıların yanında; yeşil doku, şev, çit gibi doğal ve yapay elemanlar ile sınırlanmaktadır. Bunların konuta olan mesafeleri topoğrafya ve alanın büyüklüğüne bağlı olarak köyden köye farklılık göstermesine rağmen yerleşmiş bazı konumlar ve kullanımlar da söz konusudur.

Bu bölümde mekansal dokuyu oluşturan sosyal mantığı anlamak için mekan dizimi denilebilecek ilkeler bütünü, şekil –zemin tekniğine dayalı doluluk-boşluk analizleriyle

değerlendirilmektedir. Bu bölüm iki aşamadan oluşmaktadır: ilk aşamada yerleşmelerin dokusal niteliklerini ortaya çıkarmak için plan düzleminde binaların kapladığı alanın boş alanlara olan durumları irdelenecektir. Bu bağlamda konu; mekan organizasyonlarındaki dizimsel süreklilik ve ilişkiler kapsamında irdelenecek, dizimsel kimlik değerleri değerlendirilecektir. Söz konusu şekilde konutlar koyu renk (siyah), ambar, samanlık, ahır gibi yan birimler açık renk (gri) ile ifade edilmektedir (Şekil 8).

İkinci aşamada birbiriyle ilişkili farklı boyutlardaki mekanların arasındaki hiyerarşi açıklanarak dış mekan organizasyonuna dönük sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla üç boyutlu çizimler ve fotoğrafla yapılan tespitlerden yararlanılacaktır. Üç boyutlu gösterimlerde konut yakın çevresindeki yan birimlerle sınırlanan işlevsel alan taranarak gösterilmiştir (Şekil 9).

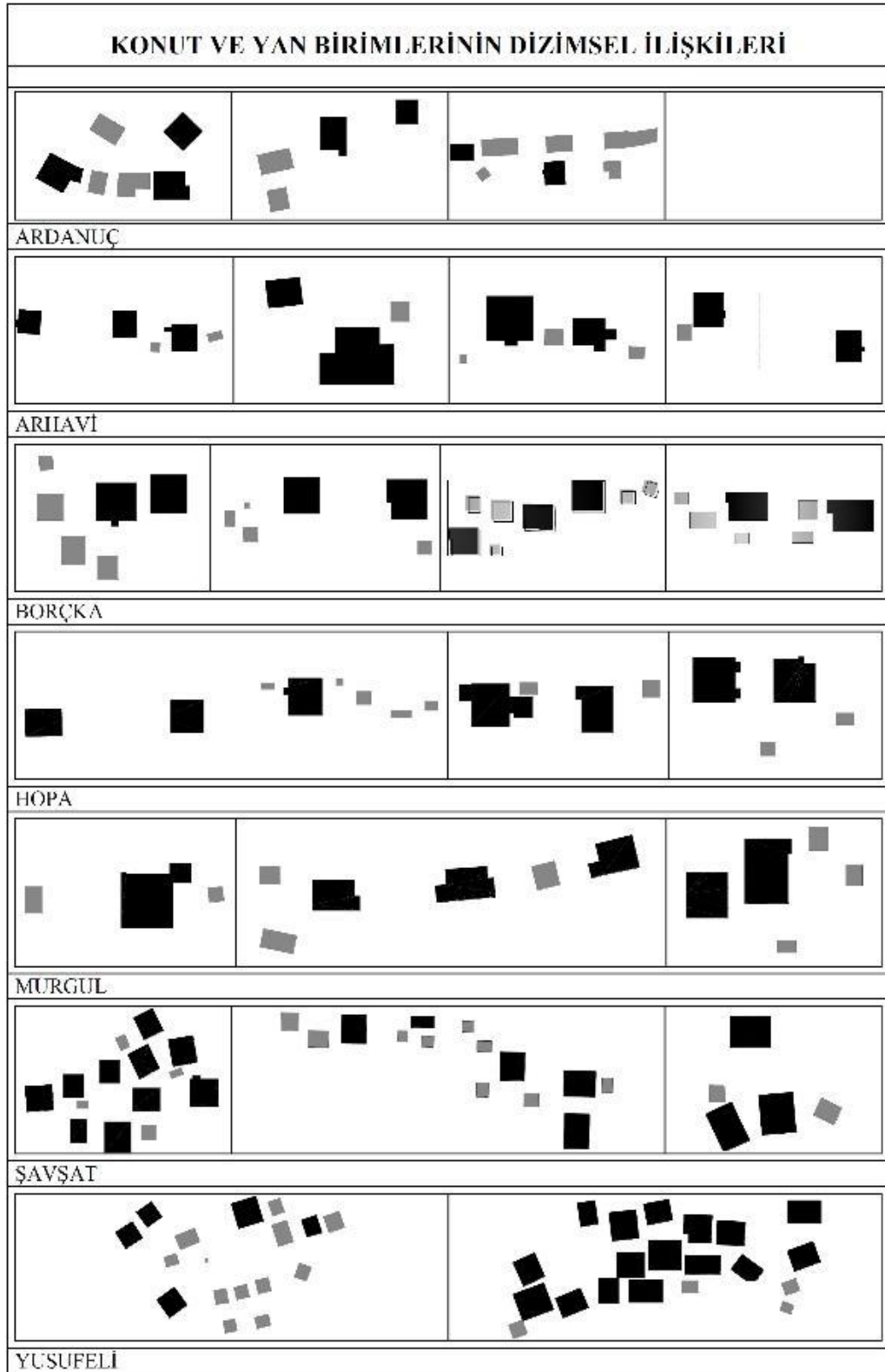
Plan düzleminde konut, yan birimleri (ambar, samanlık, serander gibi) ile grup oluşturmakta, bunların yoğunluğu gruptaki konut sayısına göre artmakta veya azalmaktadır. Mekan organizasyonlarındaki dizimsel kimlikte yan birimler belirleyici olmakta; işlev ve büyüklükleri ile farklılaşan bu birimlerin konut ile oluşturdıkları kapanmalar dizimsel süreklilik içinde alt mekanlar oluşmaktadır. Yerleşmelerde konut gerek büyüklük, gerekse konum itibarıyla öne çıkmaktadır. Konut yakın çevresindeki alanı sınırlayarak kapanmışlık getiren yan birimler, bu alanı konuta özel mekana dönüştürmektedir. Bu açık alanda pişirme, meyve-sebze kurutma, biriktirme gibi bir çok işlev gerçekleştirilmektedir (Şekil 9).

Konutların yan yana, karşı karşıya dizilimlerindeki sürekliliğin, komşuluk ilişkilerine katkıları önemlidir. Bölgesel-dizimsel yapı içindeki ara konumlar (bahçe, tepe, dağ, orman gibi) yerleşmelere özel, yöresel değerler getirmektedir. Yol, dere gibi belli bir hat üzerindeki dizilimlerinde boyut, biçim, işlev olarak değişen binaların bütündeki birlikteliği, kimliklerini ifade eden konumlarını göstermektedir. Yerleşmelerin genelinde boşluklu doku görülmekte; Şavşat ve Yusufeli’nde yerleşme dokusu yoğunlaşmakta, gruplar büyümektedir. Bazı yerleşme örneklerinde (Şavşat, Yusufeli) konutun yoğun olduğu yerleşme dokularında, yan birimler (samanlık, ahır, ambar) konut bölgesi dışında yer almakta; bu konumlarıyla işlevsel gruplaşmalar görülmektedir (Şekil 8).

Yerleşmelerdeki dış mekan oluşumlarında hiyerarşik bir düzen olduğu söylenebilir. Ortak kullanımı gerektiren mahalle yolu, çeşme alanı, varsa ortak ocak alanı gibi mekanlardan konutun kendi yan birimleriyle oluşturduğu alana ve konut önü alana geçilmektedir.

3.3 Konut yakın çevresi alan kullanımı

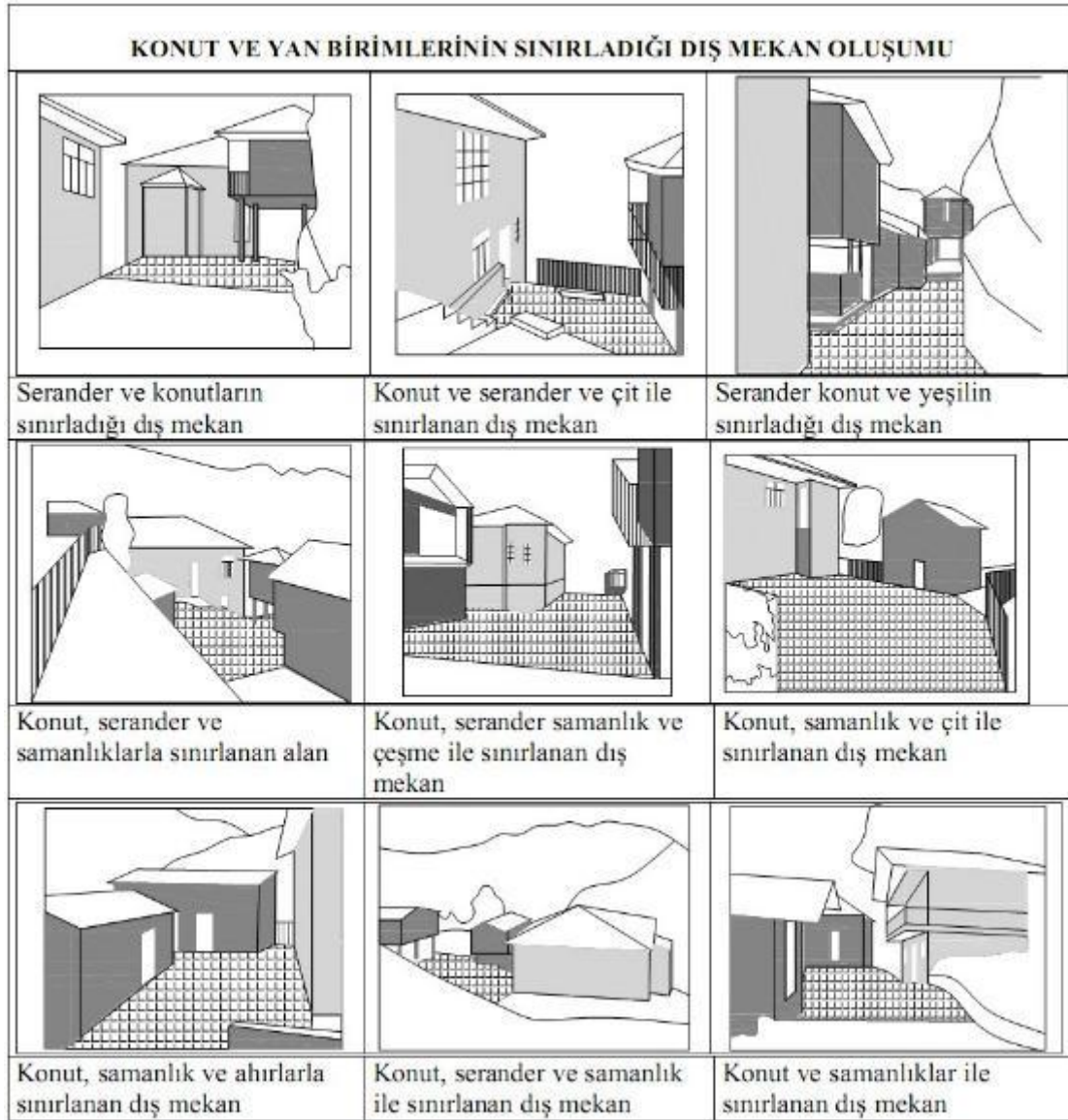
Köylerde konut bir üretim merkezi konumundadır. Bu sebeple konut çevresindeki kullanımlar birçok aktiviteyi kapsamaktadır. Bu aktiviteler dinlenme-oturma, Depolama, pişirme, kurutma (sebze, meyve gibi) ürün biriktirme-dağıtma-ayıklama, hayvan besleme, tuz dövme gibi faaliyetlerin yanında düğün, nişan, sünnet törenleri sayılabilir. Çalışma kapsamında bu aktivitelerin gerçekleştiği açık ve yarı açık mekanların kapladığı alanda belli bir oran veya büyüklük tespit edilmemiştir. Alanın büyüklüğü tamamen konutun bulunduğu konum ve arazi koşullarına göre ortaya çıkmaktadır. Çevresindeki 220m² kullanım alanının yanında 4-5m² kullanım alanına sahip konutlar söz konusudur, Aktivite alanları küçük olan konutların bazı aktiviteler ve törenler için ortak kullanım alanlarını kullandıkları görülmektedir.

Şekil 8. Konut ve çevresindeki yapıların mekansal dizilimi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Şekil 9. Konut ve çevresindeki yapıların sınırladığı dış mekan

Tablo 1’de, konut çevresindeki birimlerin konuta mesafeleri karşılaştırılarak verilmektedir. Tablodaki “tek” ifadesi genellikle iki konutun bulunduğu yerleşme birimlerinde, karşılaştırma yapılamamış mesafeler için kullanılmakta; “0” değeri söz konusu birimin konutun zemin, bodrum kat veya bitişiğindeki konumları ifade etmektedir. “Tek konut” ifadesi ölçülebilecek mesafede komşu konutların bulunmadığı, sadece konut yakın çevresindeki birimlerin değerlendirildiği yerleşme grupları için kullanılmaktadır (Tablo 1)..

Konut yan birimlerinden ahır konuta en yakın mesafede, hatta birçok köyde konut ile birlikte görülmektedir. Ahır özellikle konutun yaşama katının alt katında yer alarak ısı kazanc sağlanmıştır. Konut ile mesafesinde ilk beş metrede yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 10).

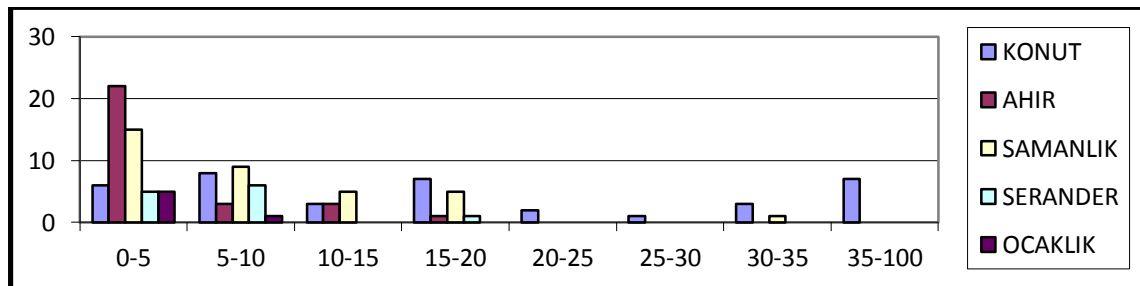
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Tablo 1. Konut çevresindeki yapıların konuta mesafeleri

MESAFELER (m)	Konut-Konut			Konut-ahır			Konut-samanlık			Konut-serander			Konut-ocaklık		
	max	min	tek	max	min	tek	max	min	tek	max	min	tek	max	min	tek
ARD.	Aydın			32.2						16.4	5.6				
	Kaşıkcı	44.4	17.7				0			10.5					
	Tütünlü	31.7	7				0	15.6	4.7				1	0	
ARHAVİ	Dülgerli						0					2			
	A.Şahinler	52.1	12.3				0			3		4.7			
	Konaklı-1			10			0			3.2					
	Konaklı-2						0								
	Ortacalar	16.3	8.6				0	3.8	2.5						
BORÇKA	Aralık			3	4.3	0		6.1	4.3			7.2			
	Karşıköy			18.3	13.9	3		13.9	3		8.5	5.4			
	Düzenli	35.4	8.2		7.6	0		7.6	4.5		15.3	4.3			
	Düzenli			18.7	5.2	0		5.2	2.6			9.3	6	3	
HOPA	Başköy	71.6	26.9	10.9	10.9	0		32.7		10.9					
	Eşmekaya			15.2	4.2	0						2.3			
	Esenkıyı			9.5			0			5.8					
	Sugören						0								
MUR.	Çimenli						18			18		8.2			
	Özmal-1	55	17.3		6.6	4.9		6.6	4.9		9.2	7.3			
	Özmal-2			3.6				11.9	3.8						
ŞAHSAT	Mısırlı	64.9	7.6				0	5.8	1.5						
	Dutlu	12.4	4.7		3.7	0		17.2	6.7					2	
	Meşeli	98.8	6.4		4.3	0		17.9	4.3					1	
	Veliköy	15.9	6.8				0			5.6					
YUS.	Dereici	45.9	0.7												
	Yaylalar	35	4.2		12	2.5		12	2.5						
	Demirkent	24.2	1.5		-	0									
Ortalama		43.1	9.3	13.5	7.3	0.94		11.6	4.7	8.1	11	5.7	4.8	3.5	1.5

Şekil 10. Konut çevresindeki yapıların konuta mesafeleri

Samanlık, ahır ile ilişkili olarak konuta yakın mesafelerde bulunmakta; fakat yakın tehlikesine karşın yerleşimin dışında, konuta otuz metrenin üstünde mesafelere kadar konumlanmaktadır. Yusufeli'ne bağlı köylerde düz ve verimli araziler tarıma ayrıldığı için yerleşmeler dik kayalıklar üzerinde, konutlar birbirine oldukça yakın sıkı bir doku oluşturmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

Bu doku içerisindeki konut çevresinde kullanım alanı küçülmekte birçok aktivite konut içinde gerçekleşmektedir. Konutların son katı gerek malzeme, gerekse düzen olarak kurutma, depolama işlevlerine uygun kurgulanmaktadır. Şavşat ilçesinde, Mısırlı örneği dışındaki yerleşme grupları daha düz araziler üzerinde seyrek dokuda yer almaktadır.

Konutlar arasında yaygın olarak ortak kullanılan servis alanları oluşmaktadır. Konut girişleri bu alana bakar, hayvanlar bu alanda toplanır, buralarda genellikle pişirme için ocak, tuz dövme için “dibek taşı”, hayvanlar için kürün, depolama birimi olarak ambar, bazılarında çeşme gibi birimler bulunmaktadır. Arhavi, Hopa ve Borçka ilçelerinde depolama birimi serander, Şavşat ve Ardanuç ilçelerinde ambar olarak isimlendirilmektedir. Serander ve ambar konutun dışında, genellikle konuta on metreyi geçmeyen yakın mesafelerde yer almaktadır. Ambar ayrıca konutun içinde de bulunmaktadır(Şekil 8,9).

Kır insanı doğa ile iç içe bir yaşam sürdürmektedir. Bölgede avlu, iç bahçe gibi mekanlara rastlanmaz. Köylerde sınırlar ve sınırlamalarda mahremiyet etkisi gözükmez. Birbirine yakın konut gruplarında genellikle akrabalık bağı bulunmaktadır. Konut çevresi bazen yoldan, bazen komşu konutun sınırlarından çit, ağaç, çalı, şev gibi doğal elemanlarla ayrılmaktadır. Kadın, erkek tarlasında birlikte çalıştığı gibi konut çevresindeki ortak alanları da birlikte kullanmaktadır.

4. Sonuçlar

Araştırma kapsamındaki köy yerleşmelerinde konut çevresindeki birimler, yörenin bitki örtüsü ve topoğrafik koşulları ile tarım ve hayvancılık faaliyetlerine göre belirlenmektedir. Söz konusu yan birimler, konut çevresinde alt mekanlar oluşturmakta; farklı işlevsel alanlar yaratmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi kırsal yerleşmelerinde yoğun olarak kullanılan, araştırma alanında, Arhavi, Borçka, Hopa’da görülen “serander” görsel ve işlevsel olarak, yöresel karakteri belirleyici bir yapıdır. Konut çevresindeki birimlerin konuta mesafeleri kullanım sıklığına göre değişmektedir. Günde 3-4 defa gidildiği belirtilen “ahır” konuta en yakın mesafede yer almaktadır. Tüm bölgede bulunan samanlıklar kırsal yerleşmelere ölçek ve işlev çeşitliliği getirmektedir.

Konut çevresindeki yan birimler, açık alanları sınırlayarak konuta özel, bir çok işlevi barındıran mekanlar oluşturmaktadır. Her birimin kendi ön mekanları, bu mekanların ortak alan ve konut giriş alanı ile ilişkileri açık alanların hiyerarşik dağılımları açısından çevre, sosyo-kültürel yapı, ekonomik uğraşlar ile ilişkili önemli ve tecrübe ile denenmiş konumlar sunmaktadır. Kır konutunun çevresinde yaşamsal gereksinimler için kurgulanmış açık mekan kullanımı, fiziksel ve sosyo-kültürel gereksinimlere yanıt verebilmesi açısından çok amaçlı kullanılan fonksiyonel alanlardır.

Kırsal alanlardaki mevcut yerleşmelerin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması, yeni-ek yapıların yapılması, yeniden kurulan yerleşmelerin planlanmasında mevcut yapıdan yararlanılması önemlidir. İlk yatırım maliyeti daha yüksek olan geleneksel kır konutu, kullanıcılar için orta ve uzun vadede işlevsel, görsel, sürdürülebilirlik ve fiziksel konfor olarak birçok avantajı da içinde barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- DAVULCU, Mahmut (2013). Mekadonya Yörüklerinde Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 1019-1044, ISSN: 1308 2140, Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5332>, Ankara-Turkey.
- DİCLE, Esra (2012). Modern Ulus Devlet Projesinde Bir İdeal Mekân Temsili Olarak Köy Ütopyası, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and

- History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p.859-871, ISSN: 1308-2140, Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2749>, Ankara-Turkey
- EMİNAĞAOĞLU, Zehra (2004). Kırsal Yerleşmelerde Dış Mekan Organizasyonu-İlgili Politikalar ve Değerlendirmeler, (Yayınlanmamış doktora tezi), KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- EMİNAĞAOĞLU, Zehra ve ÇEVİK, Sonay (2005). Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Ve Planlama Politikalarının Bölgesel Ölçek İçinde Değerlendirilmesi, Planlama Dergisi, 32, 72-81.
- EMİNAĞAOĞLU, Zehra ve ÇEVİK, Sonay (2007), Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 22 (1), 157-162.
- ERSOY, Halit Yasin (2011). Kırsal Alanda Yöresel Mimari Özelliklerin Belirlenmesi Projesi ve Kayseri Örneği Üzerinde Bir Araştırma ve Öneri Üzerine, Sayı 351, Mimarlık Dergisi, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=365&RecID=2290> (erişim:2015)
- GÜZEL, Abdulkadir (2013). Coğrafi Özellikleri Bakımından Anadolu Şehirlerindeki Geleneksel Konutlar, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 1019-1044, ISSN: 1308 2140, Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5944>, Ankara-Turkey
- KARAGÜLLE Can, DEMİR, Yüksel (2010). Yerel Verilerin Konut Tasarımında Değerlendirilmesi: Mardin Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi/a, 9, 2, 83-94.
- OWEN, Stephen (1998). The Role Of Village Design Statements In Fostering A Locally Responsive Approach to Village Planning In the UK, Journal of Urban Design, 3,3, 359-379, England.
- TÜMERTEKİN, Erol ve ÖZGÜÇ, Nazmiye (1997). Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Artvin İl Özel İdaresi Stratejik Planı 2010-2014,
<http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/Bm0S8+ArtvinILOzelIdaresiSP1014.pdf> (erişim:2015).
- YÜREKLİ, Ferhan (1977), Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- EMİNAĞAOĞLU, Z., ÇEVİK, S., Yaşam Kültürü Olarak Kır Konutu Çevresi: Artvin Örneği, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 Spring 2015, p. 433-448, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8285>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

